

COOPERATION OF POLISH AND UKRAINIAN POLICE IN COMBATING CRIME – CURRENT STATE AND PROSPECTS

WSPÓŁPRACA POLSKIEJ I UKRAIŃSKIEJ POLICJI W ZAKRESIE ZWALCZANIA PRZESTĘPCZOŚCI – STAN OBECNY I PERSPEKTYWY

Zasadniczą przyczyną ścisłych relacji pomiędzy Polską a Ukrainą jest ich sąsiedztwo geograficzne. Oba kraje mają również wspólną, skomplikowaną historię, począwszy od powstań kozackich, a skończywszy na przesiedleniach ludności w XX wieku. Ważnym czynnikiem jest również fakt, iż Polska – jako kraj pochodzący z bloku wschodniego – aktualnie jest osadzona w strukturach zachodnich, głównie z uwagi na swą przynależność do Unii Europejskiej, Ukraina zaś jest jednym z głównych partnerów Polski wśród państw nie będących członkami Unii Europejskiej. Ponadto, z chwilą przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, przejście graniczne z Ukrainą stało się zewnętrzną granicą Unii Europejskiej, zaś pozostałe granice z polskimi sąsiadami zostały formalnie zniesione, co z kolei wpłynęło na swobodny obrót towarami wewnątrz wspólnoty [4, s. 237]. W ostatnim czasie Polska stanowi również dla Ukrainy ważny ośrodek emigracyjny. Szacuje się obecnie, że dla około 1 miliona ludzi [8, s. 12], a w przyszłości najprawdopodobniej dla jeszcze większej liczby osób.

Wszystkie powyższe czynniki stawiają przed organami ścigania przestępstw nowe zadania i determinują konieczność utrzymywania polsko-ukraińskiej współpracy. Jednym z przejawów tej współpracy są wspólne działania polskiej i ukraińskiej Policji w zakresie zwalczania przestępczości. Jak wynika ze statystyk prowadzonych przez Komendę Główną Policji, główne sfery współpracy pomiędzy Policją tych dwóch państw to przede wszystkim: przestępczość gospodarcza, w tym przemyt akcyzowy, przemyt kradzionych samochodów, przemyt narkotyków, broni i amunicji, wyłudzenie podatku VAT, przestępstwa kryminalne, a zwłaszcza rozboje, handel ludźmi i zmuszanie do prostytucji, a także działalność grup przestępczych organizujących nielegalne przekroczenia granicy [28].

Celem niniejszego artykułu jest poddanie analizie określonych powyżej płaszczyzn współpracy polskiej i ukraińskiej Policji. Autor podejmie próbę oceny aktualnego stanu tej współpracy oraz jej perspektyw.

W pierwszej kolejności analizie zostanie poddany handel ludźmi. W ostatnich latach proceder ten przybiera w Polsce na sile. Jest to zjawisko złożone i wieloaspektowe. Po pierwsze dlatego, że jest to jedno z przestępstw najsilniej wpływających sytuację psychiczną ofiary, ponieważ – co oczywiste – pozbawienie człowieka wolności, otoczenie go ścisłą kontrolą, odebranie mu możliwości decydowania o własnym losie, a także stosowanie wobec niego przemocy, wywołuje wiele negatywnych skutków w psychice [28]. Po drugie, postuluje się, że handel ludźmi traktować należy nie tylko jako przestępstwo, lecz także (lub przede wszystkim) jako naruszenie praw człowieka [7, s. 15]. Po trzecie, handel ludźmi nie stanowi zjawiska jednowymiarowego, lecz jest nastawiony na różne cele. Przeprowadzone przez Irenę Malinowską i Wojciecha Szczepańskiego badania [13, s. 186], wykonane na podstawie akt spraw karnych, wykazały, że sprawcy handlu ludźmi wykorzystują swoje ofiary do takich form handlu, jak: świadczenie usług seksualnych, przymusowa praca, żebractwo, działania przestępcze (np. kradzieże, handel narkotykami), handel organami, handel dziećmi. Po czwarte, wykrywanie handlu ludźmi utrudnia fakt, iż na potrzeby realizacji tego przestępstwa, wykorzystuje się również legalnie działające przedsiębiorstwa (np. biura podróży, przedsiębiorstwa transportowe, armatorzy, agencje zatrudnienia, pracodawcy), które – świadomie lub nieświadomie – współpracują z przestępcami [1, s. 63]. Po piąte wreszcie, do zajmowania się procederem handlu ludźmi sprzyjające są różnego rodzaju czynniki, nie tylko takie jak bezrobocie i ubóstwo, ale również niespójny system prawny państw i wynikająca z nich niemożność skutecznego egzekwowania prawa.

Jeżeli chodzi o ofiary handlu ludźmi pochodzącymi z Ukrainy, to handel ten przybiera głównie dwie postaci. Po pierwsze, jest nastawiony na przymusową pracę, szczególnie w restauracjach i na placach budowy [16, s. 10]. Po drugie, dochodzi do handlu kobiet i dzieci w celach seksualnych. Ukraina jest jednym z najważniejszych państw europejskich, z którego rekrutują się ofiary międzynarodowego handlu ludźmi do celów seksualnych [9, s. 22], a następnie zostają przewiezione do zachodnich agencji towarzyskich. Z jednego z największych dotychczas badań sondażowych przeprowadzonych przez GFK Ukraina w 2006 roku wynikało, że około 117 tysięcy mieszkańców Ukrainy padło ofiarą handlu ludźmi, z czego najwięcej, bo 62 tysiące osób do celu pracy przymusowej, 39 tysięcy do pracy w gospodarstwach domowych, a 15 tysięcy było przymusowo wykorzystywanych seksualnie [9, s. 22]. Co istotne, oficjalna liczba osób wykorzystywanych seksualnie z pewnością różni się od rzeczywistej. Większość kobiet, które doświadczyły wykorzystywania ich do prostytucji, nigdy nie zgłasza się ani na Policję, ani nawet do organizacji pozarządowych. Należy więc mieć na uwadze, że jest to zjawisko znacznie szersze. Trudno jest natomiast jednoznacznie stwierdzić, jaki odsetek ofiar handlu ludźmi jest zmuszonych świadczenia usług seksualnych. W literaturze podkreśla się, że pomimo istnienia oficjalnych liczb, realne statystyki, bazujące na badaniu ofiar, które zgłosiły się po pomoc, wskazują na przewagę przypadków ze sfery tzw. seks-biznesu [9, s. 32], który nieustannie rozwija się, wykazując tendencję wzrostową.

Z perspektywy handlu ludźmi, w przeszłości Polska bywała jedynie krajem tranzytowym. Obecnie natomiast coraz częściej staje się krajem docelowym. Jak wynika z prezentowanych przez Jolantę Rubiś-Kulczycką statystyk [17, s. 51], «w latach 1995-2008 na terenie Polski zidentyfikowano 643 cudzoziemców jako ofiary handlu ludźmi. Ich liczba w ciągu ostatnich dwóch lat wzrosła dość znacznie: w okresie 2007–2008 ujawniono 135 ofiar cudzoziemskich (tj. w roku 2007 – 41 ofiar, w 2008 – 94 ofiary). Należy podkreślić, że wśród ofiar cudzoziemskich dominują obywatele dwóch państw: Ukrainy i Białorusi – łącznie stanowią oni 80,6% wszystkich cudzoziemskich ofiar ujawnionych na terenie Polski. W ciągu ostatnich dwóch lat jako ofiary przestępstwa handlu ludźmi zidentyfikowano 89 obywateli Ukrainy i 25 obywateli Białorusi. W odniesieniu zwłaszcza do obywateli Ukrainy wzrost ten jest znaczący – do roku 2007 stanowili oni drugą grupę cudzoziemców zagrożoną tym przestępstwem; obecnie stanowią pierwszą» [17, s. 51]. Co istotne, problem handlu ludźmi dotyczy w większości (90%) osób pochodzących z niewielkich miejscowości, które opuszczają Ukrainę w celu polepszenia swojej sytuacji finansowej i polepszenia warunków życia [14, s. 43].

Jak więc wynika z powyższych danych, zjawisko handlu ludźmi pochodzenia ukraińskiego na terenie Polski jest zjawiskiem o dużej skali i ma tendencję wzrostową. Fakt ten determinuje współpracę polskiej i ukraińskiej Policji. Współpraca ta odbywa się zwłaszcza w ramach Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej (*International Criminal Police Organization*), zwanej Interpolem. Jest to najstarsza i największa organizacja współpracy policyjnej [18, s. 188]. Dzięki unikalnej strukturze organizacyjnej, zasięg geograficzny działania Interpolu obejmuje obszar 194 państw członkowskich i terytoriów zależnych, a w konsekwencji Interpol ma bezprecedensowe możliwości udzielania państwom członkowskim wsparcia w zwalczaniu zagrożeń transgranicznych [18, s. 188]. Przyjęty przez Polskę model współpracy, poza wymianą informacji kryminalnych i poszukiwaniami międzynarodowymi, obejmuje wymianę wiedzy specjalistycznej, danych strategicznych, sprawozdań o sytuacji ogólnej, informacji o procedurach dochodzeniowych i metodach zapobiegania przestępczości, a także uczestnictwo w szkoleniach oraz zasilanie i wykorzystywanie baz danych Interpolu [19, s. 104]. Działalność Interpolu obejmuje zarówno przedsięwzięcia o charakterze prewencyjnym, jak też nastawione na zwalczanie przestępczości [21, s. 242]. Szczególnie ważnym aspektem współpracy w ramach Interpolu jest przeciwdziałanie zjawisku handlu ludźmi, choć warto wspomnieć, iż Interpol od początków swego istnienia zajmował się tą problematyką, a nawet można powiedzieć, iż potrzeba zwalczania procederu handlu ludźmi legła u podstaw powstania tej organizacji [20, s. 91]. Karol Sońta, wskazując na najważniejsze płaszczyzny działalności Interpolu w kontekście handlu ludźmi, wymienił: informowanie państw członkowskich o nowych formach i trendach w tej przestępczości, a także o nowych lub

szczególnych sposobach działania sprawców trudniących się tym procederem; ułatwienie państwom członkowskim wymiany informacji o tym procederze, a także o aktywności grup przestępczych w tym zakresie; publikowanie międzynarodowych doniesień o osobach, które są ścigane za wykorzystywanie dzieci, zwłaszcza do produkcji materiałów pornograficznych, lub zostały za to aresztowane bądź też o osobach, które utrzymują się z prostytucji itp.; udzielanie odpowiedzi państwom członkowskim na wszelkie, kierowane przez nie prośby o informacje mogące pomóc w śledztwach i dochodzeniach wobec osób uwikłanych w eksploatację prostytucji i handel żywym towarem, a także koordynowanie działań państw członkowskich w zakresie zwalczania tej przestępczości [13, s. 92].

Polsko-ukraińska współpraca w zakresie handlu ludźmi to nie tylko działania operacyjne. Oba państwa prowadzą również wymianę i współpracę szkoleniową. Przykładem takiej współpracy jest projekt pod nazwą «Współpraca polsko-ukraińska w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi», który został zrealizowany przez Zespół do Spraw Przeciwdziałania Handlowi Ludźmi Departamentu Polityki Migracyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych we współpracy z Komendą Wojewódzką Policji w Szczecinie [10, s. 43]. Tego rodzaju projekty szkoleniowe należy ocenić w sposób ze wszech miar pozytywny. Pozwalają one wymienić się spostrzeżeniami, omówić rozwiązania skuteczne, ale również i te, które są wadliwe, a w dalszej kolejności przeanalizować działania usprawniające system zwalczania handlu ludźmi pomiędzy Polską a Ukrainą.

Istotnym polem współpracy na granicy polsko-ukraińskiej są również szlaki przemytu zwierząt, pieniędzy albo innych rzeczy i towarów, spośród których szczególnie zwalczany przez Policję obu krajów jest przemyt środków odurzających i psychotropowych, materiałów radioaktywnych i odpadów niebezpiecznych, broni i amunicji i innych środków walki, kradzionych samochodów, alkoholu i papierosów, narzędzi i tkanek ludzkich, dzieł sztuki, zwierząt chronionych i nielegalnych imigrantów [11, s. 201].

Również na tych obszarach przemytu Polska przestaje być krajem tranzytowym. Szablonowym tego przykładem jest przemyt nielegalnych produktów tytoniowych, głównie papierosów. Niezmiennie od wielu lat, do Polski papierosy są przemycane głównie zza wschodniej granicy, w tym z Ukrainy. Jednakże zwiększające się systematycznie w wyniku podwyżek akcyzy ceny detaliczne papierosów sprawiają, że Polska – niegdyś uchodząca za kraj tranzytowy – stała się atrakcyjnym rynkiem zbytu dla tego rodzaju produktów [6, s. 175]. Co więcej, rola Polski, jako kraju tranzytowego dla kontrabandy papierosowej na zachód Europy, wydaje się też zmniejszać ze względu na przesunięcie się punktu ciężkości przemytu, zwłaszcza z Ukrainy w kierunku południowo-europejskim [6, s. 175].

Z podobnych przyczyn opłacalny dla przestępców jest także przemyt z Ukrainy do Polski (lub przez Polskę do krajów zachodnich) środków odurzających i psychotropowych. Przemyt ten sięga lat dziewięćdziesiątych XX wieku, kiedy to przemycano z Ukrainy tanie konopie indyjskie, w tym skażonych roślin z okolic Czarnobyla [18, s. 48]. Na początku XXI wieku przemycano z Ukrainy także amfetaminę [12, s. 104]. Aktualnie zjawisko przemytu narkotyków przybrało jeszcze większą skalę. Przemyt odbywa się przez unijną granicę Polski w obu kierunkach, z przewagą przewozu z Europy zachodniej na teren Ukrainy, głównie amfetaminy, tabletek ekstazy oraz kokainy [3, s. 94]. Ze strony ukraińskiej na teren Polski dostarczana jest marihuana, która w sposób masowy uprawiana jest za wschodnią granicą [3, s. 94]. Polskie grupy przestępcze bardzo chętnie nawiązują kontakty przestępcze z ukraińskimi przestępcami z uwagi na bardzo atrakcyjne ceny (100% przebicia ceny) [3, s. 94]. Konieczność współpracy z Ukrainą w zakresie ograniczenia podaży narkotyków obejmuje trzy obszary działania: ograniczenie produkcji i obrotu narkotykami syntetycznymi, w tym nowymi substancjami psychoaktywnymi, współpracę regionalną i bilateralną, a także wykorzystanie wyników badań do kreowania polityki antynarkotykowej [17, s. 238].

Istotnym polem przestępczości jest także przemyt samochodów. W tym wypadku, odwrotnie niż w handlu ludźmi lub przemycie narkotyków i papierosów, przemyt odbywa się przede wszystkim z zachodu na wschód. Polska jest w tym zakresie głównym krajem tranzytowym. Przestępcy, w porozumieniu z polskimi i ukraińskimi grupami przestępczymi, korzystają z kurierów

przewożących samochody na Ukrainę zazwyczaj poprzez przejścia graniczne Polski z Ukrainą zlokalizowane na terenie województwa podkarpackiego [3, s. 93]. Najczęściej w ten sposób przewożone są pojazdy leasingowe, gdzie kierowca pojazdu korzysta z umowy notarialnej upoważniającej do wyjazdu poza granice kraju [3, s. 93].

Brak jest natomiast rzetelnych, zweryfikowanych informacji w zakresie przemytu broni. Portal rmf24.pl zawiadamiał w marcu 2019 roku, że na Ukrainie w cywilnych rękach może znajdować się nawet 5 milionów sztuk broni palnej [28], jednakże do danych tych należy podchodzić z dużą dozą ostrożności. Pomimo jednak braku konkretnych liczb, nie może ulegać wątpliwości, że przemysł ten przybiera w ostatnim czasie na sile. Problematykę handlu bronią wojskową aktualizują zwłaszcza zdarzenia zbrojne na Ukrainie, mające miejsce w ostatnich kilku latach [5, s. 12]. Przemysł broni przez polsko-ukraińską granicę przybiera także szerszy, bardziej globalny wymiar. Broń jest bowiem przemycana przez ten szlak z krajów zachodnich do krajów azjatyckich.

Stosunkowo nowym problemem jest natomiast tzw. wyłudzenie podatku VAT. Jak zaledwie kilka miesięcy temu (w grudniu 2019 roku) wynikało z przekazów medialnych [27], zorganizowana grupa przywoziła «turystów» z Ukrainy, którzy w jednej z przygranicznych hurtowni kupowali sprzęt RTV i AGD. Z uwagi na fakt, iż przy wywiezieniu sprzętu poza obszar Unii Europejskiej należał im się zwrot zapłaconego podatku VAT, obcokrajowcy udawali się do Urzędu Celnego po stosowne dokumenty, na podstawie których hurtownia zwracała im pieniądze. Na przejściach granicznych podległych Podkarpackiemu Urzędowi Celno-Skarbowemu w Przemyśle nie ma bowiem punktów zwrotu podatku VAT. Co istotne, zakupiony sprzęt pozostawał w Polsce, a zwrócone pieniądze w rzeczywistości trafiały do budżetu zorganizowanej grupy podejmującej ten proceder. Do opisywanej działalności doszło w okresie 2017-2018, a suma zwróconego podatku VAT wyniosła około 6 mln zł [27]. Przystępczość związana z podatkiem VAT dotyczy także faktu, iż wśród podmiotów posiadających koncesję w Polsce na obrót paliwem z zagranicą pojawiły się firmy zagraniczne nierozliczające VAT-u w Polsce, co rodzi podejrzenie, że przywożone za ich pośrednictwem paliwa mogą w ogóle nie opuszczać terytorium Polski [22, s. 192].

Jak już podkreślono i uargumentowano w powyższych rozważaniach, głównym obszarem współpracy polskiej i ukraińskiej Policji jest Interpol, ale nie tylko. Współpraca – głównie operacyjna – obejmuje także współpracę w ramach sieci oficerów łącznikowych polskiej Policji działających nie tylko w państwach Unii Europejskiej, ale także w państwach spoza UE, takich jak właśnie Ukraina [25].

Natomiast współpraca pozaoperacyjna to zwłaszcza wymiana i współpraca szkoleniowa z instytucjami policyjnymi oraz za pośrednictwem takich organów, jak Europejska Akademia Policyjna CEPOL (Collège Européen de Police), która jest nastawiona na tzw. Partnerstwo Wschodnie [25], co oznacza, że łączy kraje Unii Europejskiej, takie jak Polska, z krajami spoza niej, takie jak Ukraina. Wskazać należy, iż w dniu 30 grudnia 2013 roku Komisja Europejska podpisała z Fundacją «Fundusz Współpracy», jako liderem konsorcjum, kontrakt na realizację projektu «Współpraca policyjna z państwami Partnerstwa Wschodniego» [26]. Projekt rozpoczął się w marcu 2014 roku i zakończył się w marcu 2018 roku. Głównym jego celem projektu było zwiększenie współpracy w walce ze zorganizowaną przestępczością transgraniczną pomiędzy policjami państw Partnerstwa Wschodniego, a państwami Unii Europejskiej oraz współpracy odpowiednich służb wewnątrz Partnerstwa Wschodniego [26]. Odbył się cały szereg działań szkoleniowych, warsztatów, wizyt i spotkań. Główne płaszczyzny tych działań to zwłaszcza zwalczanie przestępczości zorganizowanej, przestępczości narkotykowej, handlu ludźmi, przestępczości ekonomicznej, terroryzmu i cyberprzestępczości [26].

Nadmienić należy – choć wzmianka ta odbiega nieco od dyskursu naukowego – że przestępczość na polsko-ukraińskiej granicy doczekała się ekranizacji w formie bardzo popularnego serialu «Wataha». W zwiastunach produkcji, polsko-ukraińską granicę określano jako «najdziksza granica w Unii, główny szlak przerzutowy dla ludzi, narkotyków, broni i cholera wie czego tam jeszcze» [24]. Serial okazał się na tyle popularny, że stał się następnie przedmiotem analizy literatury naukowej [15, s. 119], w której został oceniony bardzo pozytywnie. Podkreśla się, że oglądanie serialu «Wataha» wpływa na świadomość społeczną dotyczącą nielegalnego przekraczania zewnętrznych granic Unii Europejskiej poprzez uświadomienie obecności w Polsce

zjawiska nielegalnych migracji oglądającym, a także zaznajamianie grona odbiorców z działaniami podejmowanymi przez Straż Graniczną w celu zapobiegania i zwalczania zjawiska [15, s. 119]. Serial ten można więc uznać za specyficzną formę zwiększania świadomości społecznej w zakresie przestępczości na granicy Polski i Ukrainy.

Reasumując, współpracę polskiej i ukraińskiej Policji należy ocenić co do zasady pozytywnie, choć postulować należy zwiększenie działań pozaoperacyjnych, w tym zwłaszcza szkoleniowych. Na jakość współpracy z pewnością wpłynęłoby zwiększanie kompetencji poszczególnych funkcjonariuszy. Aktualnie działania szkoleniowe powinny skupiać się głównie na przestępczości związanej z podatkiem VAT, ponieważ – jak się wydaje – jest to obecnie największe wyzwanie dla współpracy polsko-ukraińskiej. Wciąż jest to zjawisko niedostatecznie zbadane, co dostarcza trudności nie tylko w jego zapobieganiu, ale również w jego wykrywaniu. Coraz lepiej natomiast przebiega współpraca w zakresie pozostałych płaszczyzn przestępczych. Policje obu krajów są w fazie dynamicznie postępującego rozwoju, co ma bezpośrednie przełożenie na obustronną współpracę.

Bibliografia

1. Antonów R., *Handel ludźmi a bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, «Acta Universitatis Wratislaviensis» 2012, nr 3549.
2. Bartusik W., *Handel ludźmi jako zagrożenie dla bezpieczeństwa wewnętrznego Polski na początku XXI wieku*, <https://docplayer.pl/1695290-Handel-ludźmi-jako-zagrozenie-dla-bezpieczenstwa-wewnetrznego-polski-na-poczatku-xxi-wieku.html> (dostęp: 20.04.2020).
3. Bąk T., *Bezpieczeństwo transgraniczne Polski*, «Zeszyty Naukowe WSOWL» 2011, nr 3 (161).
4. Chackiewicz M., *Wybrane aspekty przestępczości transgranicznej na przykładzie przemytu narkotyków*, irbis-nbu.gov.ua (dostęp: 20.04.2020).
5. Chlebowicz P., *Nielegalny handel bronią. Studium kryminologiczne*, Warszawa 2015.
6. Foryciarz K., *Rozwój nielegalnego rynku wyrobów tytoniowych w Polsce*, «Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego» 2012, nr 7.
7. Głogowska-Balcerzak A., *Standardy zwalczania handlu ludźmi w prawie międzynarodowym*, Łódź 2019.
8. Jaroszewicz M., *Migracje z Ukrainy do Polski. Stabilizacja trendu*, Raport Ośrodka Studiów Wschodnich im. Marka Karpia, Warszawa 2018.
9. Jaroszewicz M., *Praca przymusowa obywateli Ukrainy za granicą z perspektywy kraju pochodzenia*, [w:] *Praca przymusowa imigrantów w Polsce: Analiza na przykładzie społeczności ukraińskiej i wietnamskiej*, red. P. Dąbrowski, Warszawa 2012.
10. Laskowska K., *Nielegalny handel narkotykami w Polsce*, Białystok 1999.
11. Laszuk M., *Działania Izby Celnej w Białymstoku w zakresie zwalczania przemytu w regionie podlaskim*, [w:] *Wybrane problemy zarządzania rozwojem regionalnym*, red. A. Piekutowska, E. Rollnik-Sadowska, Łódź 2014.
12. Lewkowicz A., *Metody przemykania narkotyków oraz sposoby ich rozpoznawania*, «Zeszyty Naukowe WSOWL» 2011, nr 4 (162).
13. Malinowska I., Szczepański W., *Handel ludźmi na początku XXI wieku*, «Obronność – Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej» 2013, nr 1 (5), s. 186.
14. Materiały ze szkolenia we Lwowie w dniach 20-21 listopada 2012 r., «*Współpraca polsko-ukraińska w zakresie zwalczania i zapobiegania handlowi ludźmi*», Ministerstwo Spraw Wewnętrznych RP, Warszawa 2012.
15. Przeor M., *Wpływ serialu «Wataha» na świadomość społeczną dotyczącą nielegalnego przekraczania zewnętrznych granic Unii Europejskiej*, «Obronność. Zeszyty Naukowe» 2018, nr 1 (25).
16. Raport na temat handlu ludźmi w 2019 r. Polska, https://pl.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/23/tip_2019pl.pdf (dostęp: 21.04.2020).
17. Rubiś-Kulczycka J., *Handel ludźmi jako forma współczesnego niewolnictwa*, «Zeszyty Naukowe Uczelni Jana Wyżykowskiego. Studia z Nauk Społecznych» 2016, nr 9.

18. Safjański T., *Prawne i praktyczne problemy zarządzania działalnością organizacyjną Interpolu*, «Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis» 2016, nr 5 (1).
19. Safjański T., *Prawne, organizacyjne i techniczne uwarunkowania udziału Polski we współpracy międzynarodowej w ramach Interpolu*, «Przegląd Bezpieczeństwa wewnętrznego» 2016, nr 14.
20. Sońta K., *Przeciwdziałanie handlowi ludźmi w prawie międzynarodowym*, Warszawa 2015.
21. Szumski A., *Wyzwania dla współpracy polskiej Policji z Interpolem w kontekście kryzysu migracyjnego w Europie*, «Dyplomacja i Bezpieczeństwo» 2016, nr 1 (4).
22. Tratkiewicz T., *Luka w VAT – sposoby przeciwdziałania w Polsce i Unii Europejskiej*, «Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach» 2016, nr 294.
23. <http://policja.pl/pol/aktualnosci/1079,KGP-Polsko-Ukrajnska-wspolpraca.html> (dostęp: 21.04.2020).
24. <http://www.hbo.pl/wataha/index.html> (dostęp: 21.04.2020).
25. <http://www.info.policja.pl/inf/wspolpraca-miedzynarod/72445,Wspolpraca-miedzynarodowa.html> (dostęp: 20.04.2020).
26. <https://cofund.org.pl/projekty/wspolpraca-policyjna-panstw-partnerstwa-wschodniego> (dostęp: 21.04.2020).
27. <https://kresy.pl/wydarzenia/polska/nowa-karuzela-vat-tym-razem-z-udzialem-turystow-z-ukrainy/> (dostęp: 20.04.2020).
28. <https://trybun.org.pl/2019/03/15/nawet-5-milionow-nielegalnej-broni-palnej-na-ukrainie-to-nie-jest-w-calosci-negatywne-zjawisko/> (dostęp: 20.04.2020).